

QIYOSIY VA CHOG‘ISHTIRMA TILSHUNOSLIK MASALALARI: ISPAN VA O‘ZBEK TILLARI MISOLIDA**KAMOLIDDINOVA SAODAT FIKRAT QIZI***O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti o‘qituvchisi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada qiyosiy va chog‘ishtirma tilshunoslikning nazariy asoslari, tadqiqot usullari hamda ispan va o‘zbek tillari misolida strukturaviy, grammatik, fonetik, leksik va pragmatik jihatdan qiyosiy tahlil amalga oshiriladi. Ikkala tilning tipologik farqlari, umumiyliklari va tarjima jarayonidagi muammolar ham ko‘rib chiqiladi. Qiyosiy tilshunoslik turli tillarning genealogik va tipologik o‘xshashliklarini aniqlashga xizmat qilsa, chog‘ishtirma tilshunoslik ularning strukturaviy va funksional jihatlarini o‘zaro taqqoslash orqali tadqiq qiladi. Maqolada ushbu yondashuvlarning ilmiy-epistemologik asoslari va ularning zamonaviy tilshunoslikdagi o‘rni yoritib beriladi.

Kalit so‘zlar: qiyosiy tilshunosli, qiyoslash, chog‘ishtirma, lingvistika, ispan tili, lingvokulturologiya, o‘qitish, semantika.

Аннотация. В статье излагаются теоретические основы сравнительного и сопоставительного языкознания, методы исследования и проводится сопоставительный анализ испанского и узбекского языков в структурном, грамматическом, фонетическом, лексическом и прагматическом аспектах. Также рассматриваются типологические различия, общие черты и проблемы перевода обоих языков. Сравнительное языкознание служит выявлению генеалогического и типологического сходства различных языков, а сравнительное языкознание изучает их структурные и функциональные аспекты, сравнивая их. В статье освещаются научные и эпистемологические основы этих подходов и их роль в современной лингвистике.

Ключевые слова: сравнительное языкознание, сравнение, сопоставление, лингвистика, испанский язык, лингвокультурология, преподавание, семантика.

Abstract. This article presents the theoretical foundations of comparative and contrastive linguistics, research methods, and provides a comparative analysis of the Spanish and Uzbek languages in structural, grammatical, phonetic, lexical, and pragmatic aspects. It also examines the typological differences, common features, and translation problems of both languages. Comparative linguistics serves to identify the genealogical and typological similarities of different languages, while comparative linguistics studies their structural and functional aspects by comparing them. The article highlights the scientific and epistemological foundations of these approaches and their role in modern linguistics.

Keywords: comparative linguistics, comparison, contrast, linguistics, Spanish, cultural linguistics, teaching, semantics.

Chog‘ishtirma tilshunoslik dastlab asosan leksika sohasida rivojlandi. Matnlar uchun glossariylar tuzilib, qiyin so‘zlar ona tiliga tarjima qilindi. Shu tariqa ona tilining so‘z boyligi yangi so‘zlar va ma’nolar hisobiga oshirildi. Endilikda leksikani chog‘ishtirib o‘rganish mumkin bo‘ldi. Leksikada uchta kategoriya ajratildi: ona tilining o‘z so‘zlari, o‘zlashma so‘zlar va mumtoz tillar leksikasi. Keyinroq grammatik tizimlar sohasida chog‘ishtirma tadqiqotlar yuzaga kela boshladi.

Chog‘ishtirma tilshunoslikning obyekti qarindosh yoki qarindosh emasligi va tipologik xarakteristikasiga qaramay tillarni o‘rganish hisoblanadi. Chog‘ishtirma tilshunoslikning maqsadi – ikki yoki bir qancha tillarni uning butun darajalari (fonologik, morfologik, sintaktik va semantik darajalari)dagi o‘xshashliklar va farqlarni aniqlash uchun chog‘ishtirib o‘rganadi.

Chog‘ishtirilayotgan tillardan biri ba‘zan etalon til (yoki tarjimashunoslikda manba til, source language), deb ataladi. Odatda, tadqiqotchining ona tili manba til vazifasini o‘taydi. U bilan chet tili (target language) chog‘ishtiriladi. Mazkur tillarning o‘xshash va asosan, farqli jihatlari aniqlanadi. Chog‘ishtirish chet tilidan ona tiliga yo‘naltirilgan holda ham amalga oshirilishi mumkin. Chog‘ishtirish obyekti sifatida uchta til ham olinishi mumkin. Chog‘ishtirma tilshunoslik sohasida amalga oshirilgan tadqiqotlarda asosan chog‘ishtirish metodidan foydalaniladi.

Chog‘ishtirish metodi – ikki yoki undan ortiq qarindosh yoki qarindosh bo‘lmagan tillarni o‘zaro qiyoslab, chog‘ishtirib o‘rganadi. Ushbu xususiyatga ko‘ra mazkur metod faqat qarindosh tillarni taqqoslab, qiyoslab o‘rganadigan qiyosiy-tarixiy metoddan farq qiladi. Shuningdek, bir qancha tillarga oid chog‘ishtirilayotgan, taqqoslanayotgan lisoniy hodisalarni tasvirlashda, tavsiflashda, tillararo o‘xshash (analogik) hodisalaridagi umumiy va farqli jihatlarni aniqlashda, qiyosiy-tarixiy metoddan farqli, ayni tillarning – chog‘ishtirilayotgan tillarning tarixiga, ularning kelib chiqishiga – genetik jihatlari, taraqqiyotiga e‘tibor bermaydi, ularga asoslanmaydi.

Chog‘ishtirish metodi qayd etilgan o‘ziga xos jihatlari, tomonlariga ko‘ra u muayyan bir til tabiatiga, tuzilishiga, tarkibiga xos xususiyatlarni tavsiflash uchun xizmat qiladigan tasviriy metoddan ham farq qiladi.

Tillarni chog‘ishtirish metodi asosida o‘rganish natijasida ularning fonetik va leksikografik xususiyatlari, tomonlari atroflicha yoritiladi, ma‘lum bo‘ladi. Bu esa, o‘z navbatida qiyosga asos bo‘lgan tillarning tuzilishini, ichki tomonlarini chuqurroq o‘rganish imkonini beradi.

Qiyosiy va chog‘ishtirma tilshunoslik (lingüística comparada y contrastiva) turli tillar tizimini o‘zaro taqqoslash orqali ularning umumiy va farqli jihatlari aniqlovchi tilshunoslik sohasi hisoblanadi. Chog‘ishtirma tilshunoslik ayniqsa xorijiy tillarni

o'qitish, tarjima faoliyati, lingvokulturologiya va tillararo interferensiyani o'rganishda muhim rol o'ynaydi.

Ispan va o'zbek tillari ikki xil til oilasiga mansub bo'lgani sababli ularni qiyoslash turli tillar tipologiyasi, grammatik qurilishi va semantik tizimlari o'rtasidagi farqlarni aniqlashga yordam beradi:

- Ispan tili — **roman (indoevropa)** tili
- O'zbek tili — **turkiy (oltay)** tili

Bu esa struktura, so'z yasalishi, gap qurilishi va kommunikativ tizimlarda sezilarli farqlar bo'lishini anglatadi.

Qiyosiy va chog'ishtirma tilshunoslikning nazariy asoslari: Qiyosiy tilshunoslik (comparative linguistics). Asosan tillarning kelib chiqishi, tarixiy rivoji va qarindosh tillarning genealogik bog'liqligini o'rganadi.

Chog'ishtirma tilshunoslik (contrastive linguistics):

Ikki yoki bir nechta tillarni hozirgi zamon nuqtai nazaridan o'zaro taqqoslab, o'quv, amaliy, tarjima va pedagogik maqsadlarga xizmat qiladi.

Tadqiqot usullari

- strukturaviy tahlil
- tipologik tahlil
- semantik va pragmatik tahlil
- kontrastiv metod
- lingvomadaniy tahlil

Ispan va o'zbek tillarining fonetik tizimlari

Unli tovushlar

- Ispan tilida 5 ta unli (a, e, i, o, u).
- O'zbek tilida 6–9 ta unli (variantga qarab), unlilar cho'ziqligi farqlanadi.

Farqi:

Ispancha *o/u, e/i* jarangdor, qisqa talaffuz qilinadi; o'zbekchada unlilar lablashishi, cho'ziqli/kisqaligi farqi bor.

Undosh tovushlar

- Ispanchada: *ñ, ll, rr, j, h* (*sukut*)
- O'zbekchada: *g', q, ng, h* faol ishlatiladi.

Qiyos:

Ispancha *r / rr* o'zbek talaffuzida qiyinchilik tug'diradi; o'zbekchadagi *g', q* ispan tilida yo'q.

Morfologik qiyos: fe'llar tizimi

Ispan fe'l tizimi juda boy va murakkab:

Ispan tilida fe'l o'zgarishi (*conjugación*)

- shaxsga qarab o'zgaradi
- zamonlar: presente, pasado, futuro + perfectlar

- moduslar: indicativo, subjuntivo, imperativo

O'zbek tilida fe'l o'zgarishi

- shaxs ko'pincha qo'shimcha bilan emas, gapdagi subyektdan aniqlanadi
- zamonlar: hozirgi, o'tgan, kelasi
- mayl: buyruq, istak, shart, ehtimol, lekin morfologik tizim soddaroq

Qiyosiy misollar

Ispancha	O'zbekcha
<i>Hablo, hablas, habla...</i>	Men gapiraman, sen gapirasani... (qo'shimcha yo'q)
<i>Escribí / he escrito</i>	yozdim / yozganman
<i>Si tuviera tiempo...</i>	Agar vaqtim bo'lsa...

Xulosa: ispan tilidagi *subjuntivo* o'zbek tilida alohida grammatik kategoriya sifatida mavjud emas.

Sintaktik tizim: gap qurilishi

Gap tartibi

Til	Asosiy tartib
Ispan tili	SVO (Yo compro pan)
O'zbek tili	SOV (Men non sotib olaman)

Bu farq tarjima jarayonida so'zlarni joylashtirishda muhim.

Otlarda kelishik kategoriyasi

- Ispancha: kelishik qo'shimchalari yo'q, predloglar ishlatiladi
(*a, de, con, por, para...*)
- O'zbekcha: 6 ta kelishik mavjud
(*-ni, -ga, -dan, -da...*)

Qiyosiy misol

- *Voy a la escuela* — Maktabga boraman
- *Habla de su madre* — Onasi haqida gapiryapti

Leksik-semantik jihatlar

So'z yasalishi

Ispan tili: prefiks + ildiz + suffiks

- *des-conectar, im-posible, transport-ista*

O'zbek tili: qo'shimchalar asosan oxirida keladi

- *o'qit-uvchi, yoz-il-maq*

Ko'p ma'nolilik va idiomatik birliklar

Ispancha idiomalar ko'pincha metaforik:

- *estar en las nubes* — fikri chalg'igan
- *tomar el pelo* — hazillashmoq / aldamoq

Ular o'zbekchaga so'zma-so'z tarjima qilinmaydi.

Pragmatik va lingvomadaniy farqlar:

Muloqot uslubi

Ispan tili madaniyatida:

- hissiylik, ekspressivlik kuchli
- yaqinlik bildiruvchi *tú*, rasmiy *usted*

O'zbek madaniyatida:

- hurmat, rasmiyat ustuvor
- siz universal rasmiy murojaat

Nutq etiketi

Ispancha:

- ¡Hola! ¿Qué tal?
- Encantado de conocerle.

O'zbekcha:

- Salom, yaxshimisiz?
- Tanishganimdan mamnunman.

Tillararo interferensiya masalalari

O'zbek o'rganuvchilarida quyidagi xatolar ko'p uchraydi:

1. **Predlog tanlashda xatolar** *depende de, pensar en, soñar con* — so'zma-so'z tarjimada chalkashadi.
2. **Fe'l zamonlarini noto'g'ri qo'llash** O'zbek tilida zamon kategoriyasi sodda, ispan tilida murakkab.
3. **Urgu (acento) bilan bog'liq xatolar** *papá* (ota) vs *papa* (papa) farqi muhim.
4. **Jins (género) kategoriyasini qo'llash** O'zbek tilida jins kategoriyasi yo'q.

Tarjima masalalari: ekvivalent topish muammolari

Ba'zi ispan terminlarining o'zbekchada to'liq ekvivalenti yo'q:

- *subjuntivo*
- *objeto directo/indirecto*
- *pretérito perfecto*
- *estar + gerundio* konstruktsiyasi

Tarjimada kontekstual ekvivalent tanlash muhim:

- *Estoy leyendo* — Men o'qiyapman
- *He terminado* — Tugatdim / tugatib bo'ldim

Ispan va o'zbek tillari ikki xil tillar oilasiga mansub bo'lgani uchun fonetika, morfologiya, sintaksis va pragmatik jihatdan sezilarli farqlarga ega. Qiyosiy va chog'ishtirma tahlil ushbu tillarning strukturaviy imkoniyatlarini, o'xshash va farqli

jihatlarini aniqlaydi, shuningdek, tarjima faoliyati va xorijiy til o'qitish jarayonida muhim nazariy va amaliy o'rin tutadi.

Maqolada aniqlangan natijalar ispan tilini o'zbek auditoriyasiga o'qitishda metodik yondashuvlarni takomillashtirish hamda tillararo interferensiyani kamaytirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sojida R., Maftuna I. On the skills of preparing primary school students for the tests of the timss international control program //International journal of scientific researchers (IJSR)INDEXING. – 2024. – T. 6. – №. 1. – C. 313-315.
2. Nigora X., Sojida R. Timss xalqaro baholash dasturida to 'rtinchi va sakkizinchi sinflar o'rtasida matematika fanini bilish sohalarini shakllantirish //International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING. – 2024. – T. 6. – №. 1. – C. 316-319.
3. Raupova S. A. Requirements for completing timss tasks //World of Scientific news inScience. – 2024. – T. 2. – №. 6. – C. 132-136.
4. Raupova, S. (2024). TIMSS-2023 xalqaro baholash dasturida 4-sinf o'quvchilarining tabiatshunoslik fani bo 'yicha natijalari." Science Shine" International scientific journal.
5. Raupova, S. A. (2024). Forming elements of ecological education in primary classtudents by using timss sample tasks.Modern Scientific Research International ScientificJournal,2(6), 65-68.15. Raupova, S. A. (2024). Tabiiy fanlarni o 'qitishda o'quvchilarda tabiiy-ilmiy savodxonlikva amaliy kompetensiyalarni shakllantirish.Inter education & global study, (9), 33-37.